
*В.Ю. Жарких,
кандидат філософських наук,
доцент Одеського національного політехнічного університету*

Ф.К.С. ШИЛЛЕР ПРО НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ВЕРБАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

У історії західної філософії розрізняють три події, які вплинули на зміну предмета і напряму філософських дискусій і пошуків. Перша така подія відбулася у Стародавній Греції, приблизно за життя Сократа, коли на зміну релігійному або міфологічному мисленню прийшов раціональний метод пізнання і пояснення світу.

Наступною за значущістю подією була епістемологічна революція, час якої приблизно збігається з періодом життя Р.Декарта. Протягом багатьох століть філософи сприймали знання, предмет, з яким вони звикли працювати, як щось саме собою зрозуміле і непорушне. Вони виходили з упевненості в надійності і непогрішимості людського розуму і достовірності результатів пізнавальної діяльності людини. Декарт поставив під сумнів самі основи людського знання, переконавшись, наскільки вони відносні.

На початку ХХ ст. відбулася третя, цього разу, лінгвістична революція. Як і знання, природна мова, засіб за допомогою якого мислителі викладали свої теорії, протягом тривалого часу сприймалася як щось само собою зрозуміле. Надійність вербального виразу не тільки не викликала сумніву, така проблема навіть не ставилася. Універсальність і загальність природної мови розглядалися як даність, зручна і безвідмовна. Людвіг Вітгенштейн був одним з перших філософів, хто звернув увагу на смисловий зміст природної мови і спробував науково обґрунтувати когнітивну теорію її вживання. В його аналізі прагматики психологічних і спеціальних особливостей породження і сприйняття мови розглядалися принципи комунікативно-мовної взаємодії. Він піддав ревізії як цілі, так і можливості людської мови. У фокусі його дослідження опинилася роль природної мови як частини складного соціального буття людини.

Прагматичні умови життєвого досвіду людини мають когнітивну основу. Вони забезпечують продукування, розуміння, запам'ятовування, репродукцію й інші види планування і створення мовних актів. Завдяки їм устанавлюється зв'язок між висловлюваннями. Природна мова і її вирази реалізують функцію передачі інформації про світ. Емпірична релевантність когнітивних процесів чітко співвідноситься з уявленнями про успішність мовних актів у комунікативних ситуаціях. Їх смислова складова включає не тільки такі когнітивні феномени, як представлення бажання, наміри, переваги і оцінки, а й конвенціональні знання, що визначають функціонування як лінгвістичних, так і інших систем, які забезпечують комунікацію. Велике значення має тому те, як вживають природну мову і як нею зловживають, наскільки правильно або неправильно нею користуються (use or misuse) у філософських дискусіях і інших формах дискурсу. Реальна комунікація включає дійсні знання, думки і бажання. Існує загальна умова, а саме умова щирості, яка вимагає прямого зв'язку між змістом думки і змістом вислову. Власне соціальні умови, залучені у формулювання прагматичних правил, такі як авторитет, влада, рольові відносини і відносини ввічливості, є когнітивно зумовленими. Вони релевантні лише остільки, оскільки учасники комунікації знають ці правила, здатні використовувати їх і можуть зв'язати свої інтерпретації того, що відбувається в комунікації, з цими соціальними характеристиками контексту.

Філософія, яку пропонував Вітгенштейн у своєму логіко-філософському трактаті [1], ґрунтувалася на тому, що філософські проблеми і конфлікти пов'язані з

неправильним або неточним вживанням мови. Він вважав, що уважний логічний аналіз вербального виразу філософських теорій може пояснити й усунути причини подібних розбіжностей. Його друга робота [2], видана два роки по його смерті, містила свого роду поправки до першої. У ній пропонувалося аналізувати мовні одиниці (слова, словосполучення, пропозиції, тексти) не поодиноці, не ізольовано, не відокремлено, а з урахуванням контексту їх вживання. Пропонована в цій роботі концепція “значення як вживання” підкреслювала значущість прагматичного чинника контексту вживання мовного виразу при визначенні його свідомості. Інтерес філософів до природної мови мотивувався проблемами зв'язку і співвідношення між свідомістю (mind), мовою і світом.

Відповідно до цієї теорії однією з проблем філософських дискусій стала прагматика природної мови, тобто логічні й узуальні характеристики її елементів, які використовуються безпосередньо в спілкуванні. Зростання уваги до семантики лінгвістичного виразу диктувалося бажанням зрозуміти, як значення і істина співіснують, виражаються і осмислюються в конкретній практиці комунікації. Головним предметом дискусій стало не значення окремого слова, його можна дізнатися, звернувшись до будь-якого словника або енциклопедії, а параметри його реалізації, його узуальна семантична і синтаксична комбінаторика. Виникла необхідність у прагматичному усвідомленні й логічній інтерпретації контексту вислову, тобто в аналізі особливостей структури узуального контексту, що приписує вислову іллокутивну силу, або статус мовного акту. Прагматичне розуміння є послідовністю процесів, змістом яких є приписування висловам учасниками комунікації особливих конвенціональних сутностей – іллокутивних сил. Суть проблеми становило питання, чому слова і пропозиції означають саме те, що вони означають в одних контекстах, а в інших їх значення виявляється іншим. Потрібно було, отже, зрозуміти, яка інформація, синтаксична конструкція або семантична комбінація ідентифікує мовні акти і яким чином той, хто слухає, насправді, дізнається, що, коли той, хто говорить, висловлює ту або іншу пропозицію, він тим самим обіцяє, погрожує або просто повідомляє певні факти. До не менш важливих тем належали і питання, чому значення одних виразів може збігатися із значенням інших і чи завжди зміст вислову, який прагне передати той, хто говорить, корелює з тим, як його розуміє той, хто слухає. Така постановка проблеми була новою як до феномена засвоєння мови, так і до можливості передачі нового знання за допомогою мови. Проблема взаємного розуміння того, хто говорить, і того, хто слухає, тобто комунікативна компетенція учасників дискурсу, має безпосереднє і визначальне значення для актуального і потенційного вживання і трансформації мовних одиниць [3].

Тому особливо інтенсивно обговорювалася спостережувана практика осмисленого використання однієї і тієї ж мови в нових ситуаціях і контекстах для виразу різних представлень носіїв природної мови. Враховуючи величезну різноманітність вживань, у яких беруть участь мовні вирази, визначення значення будь-якого з них можливе лише на підставі аналізу діалектичної єдності між соціальними, загальноприйнятими (universal) і індивідуальними, суб'єктивними (specific) характеристиками людської діяльності, які реалізуються в живому людському спілкуванні [4]. У практику дискусій про семантику природної мови було введено поняття “нелінгвістичних пізнавальних структур” [5], які включають, крім мовного знання й інтуїції носіїв мови, повноту екстралінгвістичного, фонового знання, або знання про реалії навколишньої реальності.

На початку ХХ ст., коли питання прагматики вживання і семантики природної мови вперше привернули увагу філософів і стали активно розроблятися, Ф.К.С. Шиллер виявив до них велику цікавість. Його аналіз цих питань полягав не стільки в дослідженні лінгвістичних проблем, скільки в спробі визначити логіку функціонування одиниць природної мови. Він надавав багато уваги тому, як і чому

люди мислять, і в результаті цього, аналізу логіки розумових процесів і адекватності виразу їх результатів у природній мові [6]. Його цікавили питання, які стосувалися змісту мовного значення в різних контекстах, а також прагматична компетенція носіїв природної мови, тобто здатність учасників дискурсу розуміти і розрізняти зміни, викликані намірами того, хто говорить, у самому значенні, в його конотації і стилістичній забарвленості.

Це був зовсім новий підхід до аналізу вживання природної мови, в якому лінгвістичні чинники поєднувалися з психологічними і соціальними. Напрями досліджень, намічені Шиллером, були згодом детально розроблені. У другій половині ХХ ст. вони стали однією з головних тем філософських і лінгвістичних досліджень, у процесі яких пильно аналізувалися проблеми мовної здібності і мовної активності [7]. Адекватність вербального виразу і того розуміння була причиною виникнення прагматизму як філософської течії [8]. Але Шиллер [9, 15] фактично змінив пріоритети в аналізі цієї проблеми і надав питанню залежності семантики мовного виразу від контексту його вживання нового аспекту. Контекст, у його розумінні, включав не тільки співвідношення значення повідомлення із загальноприйнятим, словниковим значенням виразу, а й супутні обставини, що викликають ту або іншу вербальну реакцію і вербальну поведінку. Він висловлював припущення, що іллокутивна сила вислову може бути встановлена тільки тоді, коли комунікативний контекст дає інформацію про взаємовідношення, почуття і стан учасників дискурсу. Згодом цей аспект істинності вербального значення був не тільки визнаний головним у лінгвістичних і філософських дослідженнях, а й дав старт новій науці – психолінгвістиці.

Семантичні дослідження [10] одержали міцний ґрунт у вигляді даних різного роду інформації про знання, що базуються на більш загальних концептах, категоріях, правилах і стратегії. Вважаючи ясність і адекватність необхідною умовою ефективного використання природної мови, Шиллер намагався визначити характер співвідношення між вербальним значенням і реаліями навколишнього світу. Він звернувся до традиційної логіки, науки, за допомогою якої він сподівався знайти пояснення питань, що цікавили його. В класичній, традиційній логіці ці проблеми практично не розглядаються, хоча значення мовного виразу повністю залежить від логіки його вживання. Вербальний вираз повинен бути побудований на логічно сумісних поняттях, інакше він стає безглуздим, а тому помилковим і даремним.

Шиллер виходив з того, що природна мова виражає думки його носіїв про реальність. У нього тому виникли сумніви в достовірності й точності законів класичної логіки і в тому, наскільки їх вживання розумне і виправдане з прагматичного погляду і корисне в буденному вживанні природної мови. Статті, які він публікував у наукових журналах, відображали його зростаючу зацікавленість у реконструкції традиційних законів логіки. У 1912 р. вийшла його книга “Формальна логіка” [11] з інтригуючим підзаголовком “Наукова і соціальна проблема”. Її зміст полягав у критиці традиційної логіки. Заперечення Шиллера стосувалися суперечності (*inconsistency*) і невизначеності (*ambiguity*) концепцій формальної логіки, яка, на його думку, не виправдовувала свого призначення. Він запитував, для чого потрібна формальна логіка, якщо її постулати абстрагуються від людини і її психології, тобто від дійсності індивідуального людського мислення. Він критикував формальну логіку за відрив від матерії (*matter*), тобто від змісту або реального значення, і від істини, тобто від корисності або мети. Шиллер критикував класичну логіку також за те, що в ній не враховується реальне збільшення обсягу людського знання.

Книга викликала значний інтерес і суперечливі думки, а також припущення, що Шиллер запропонує концепцію іншої, його власної, гуманістичної або волонтаристської логіки. Він це і зробив, представивши у 1930 р. свою нову книгу “Логіка, якою можна користуватися. Введення у волонтаристську теорію знання”

[11, 5]. Головне значення його критики традиційної формальної логіки полягало в твердженні про те, що її постулати ґрунтуються на абсолютизації форми на шкоду змісту. В концепціях класичної логіки не представлено багато понять, значення яких нерозривно пов'язано з причинами і цілями розумових процесів. Аналізуючи мислення як вищу форму віддзеркалення об'єктивної реальності Шиллер дійшов висновку про те, що думка починає працювати тільки тоді, коли розумна істота, здатна мислити, опиняється в ситуації, що змушує її це робити. Внаслідок цього людина робить відкриття і вибирає спосіб поведінки. Фактично дійсне знання є результатом пізнавальної діяльності окремих людей. Причини, завдяки яким вони починали пошук нового знання і зусилля, вкладені в цей процес, були продиктовані їх особистими інтересами і людськими цілями. З найдавніших часів як наслідок змін у навколишній дійсності у людини змінювались уявлення про істинність і корисність рівня свого знання, і вона прагнула розширити і поліпшити його. Така реакція відображає універсальну прагматичність людської психології і життя. Цей факт ігнорується в традиційній логіці, яка абстрагується від матеріального змісту і контексту подій, фактів і вербальних тверджень і намагається витягнути значення й істину з форми як такої.

Шиллер виділяв з цієї, як він вважав, фатальної абстракції (*fatal abstraction*) безліч наслідків. Серед них він достатньо детально аналізував проблему вербального виразу, його значень і змістів. Вважаючи природну мову когнітивним доступом до світу, він особливо детально розглядав логічний зміст семантики її одиниць. Він писав, що у формальній логіці не було спроб системного аналізу значення, можливостей його передачі і/чи інтерпретації в реальній комунікації. Відношення слова-символу до об'єкта, для позначення якого воно уживається, або адекватність вербального виразу в передачі дійсного значення об'єкта або події, ніколи не були навіть предметом обговорення. Тим більше до кола проблем, обговорюваних у формальній логіці, не включалася людина, її наміри і бажання виразити своє значення загальновідомими мовними засобами.

Шиллер пояснював подібні прогалини у традиційній логіці тим, що намір того, хто говорить, вживає ту або іншу форму слова, згідно з формальною логікою, стосується психології, і тому він є неістотним, нерелевантним (*irrelevant*) для логічних досліджень. Приймає тезу про те, що дійсний, реальний процес мислення можна віднести до суто психологічних процесів і тому не можна не включати його до кола її проблем, логіка як наука абстрагується від того, хто, коли, навіщо і де виказав ту або іншу думку. Категорія значення, таким чином, випадає з поля зору логіки. Як будь-яка понятійна категорія, значення в його співвідношенні з реаліями навколишнього світу виявляється завдяки взаємостосункам усередині цілої групи понять, зв'язаних семантичними кореляціями. Думки, гадані твердження про значення слова або виразу є, по суті, ретроспективними і можуть бути перевірені. Як значення, так і його відтінки і модифікації зазнають впливу колишніх вживань і зумовлені тим контекстом, в якому їх використовували і ще можна використовувати. Досліджуючи тільки форму, традиційна логіка не враховує, що значення може бути передано не однією, а багатьма формами, а одна форма може мати безліч значень. Крім того, як засвідчила практика, неможливо повністю розділити форму і зміст, оскільки суть твердження визначає вибір форми його уявлення. Більше того, логічно правильна зовнішня форма твердження, сконструйованого згідно з граматичною структурою природної мови, не дає правил для визначення його істинності. Формально граматично правильно побудовані пропозиції, в яких семантичні аспекти залишаються за межами структур, приписуваних мовним, можуть бути абсолютно безглуздими. У результаті своїх міркувань Шиллер доходив висновку про повне безглуздя формальної логіки через її зречення від значення речей, подій і мислячої людини. Він з іронією писав, що класична логіка відрізняється від інших форм нісенітниці тим, що вона складає один з курсів університетської програми і тому це нісенітниця (*examinable nonsense*) [10], яку можна перевіряти. Він пропонував

більше уваги приділяти природній мові і її семантиці, ніж формальній логіці з тим, щоб точність концептуального змісту в мовній одиниці не спотворювалася абстрактними вигадками (*speculations*).

Мова виконує дві головні функції щодо мислення: вона слугує засобом (*vehicle*) створення, уявлення і запам'ятовування власних думок людини, а також вона є незамінним засобом передачі думок іншим людям [12, 15]. Значення мови підкреслюється тим, що вона є найзручнішим способом спілкування. Відтак вона практично повністю контролює шляхи і канали комунікації. Тільки завдяки використанню слів людина дістає можливість виражати, розуміти і трансформувати будь-які думки або описувати, обговорювати й оцінювати будь-які факти. Але слова можуть і блокувати доступ до того, що вони не можуть виразити або виражають неправильно. Водночас те, що одержало вербальний вираз, є, безумовно, реальним принаймні в деяких випадках. Проте дійсно глибокий аналіз думки не може зупинитися на аналізі слів, якими вона виражена. Слова, по суті, є представницькими символами і передавачами значення. У процесі мислення людина вживає слова і словосполучення, надаючи їм значення або відтінок значення, яке, на її думку, краще виражає її судження і висловлювання. При цьому в того, кому вона адресує свій вислів, завжди залишається сумнів з приводу того, чи правильно він зрозумів значення цього повідомлення. Тільки той, хто говорить, може з певним ступенем упевненості стверджувати, яке саме значення він хотів виразити або яке значення він додав своєму вислову і чи зумів він його виразити успішно. Значення будь-якого твердження, єдине значення, яке воно має, або може мати, або повинне було мати, реалізується в контексті, в якому воно було заявлено [13, 8]. В кожному своєму вживанні воно випробовує вплив намірів, настроїв і інших нелінгвістичних особливостей того, хто говорить, тому воно набуває особистого (*personal*) характеру. Контекст, що відображає як мовні, об'єктивні, так і семантичні, концептуальні, конвенціональні, тобто суб'єктивні чинники, має вирішальне значення в осмисленні значення. Оскільки вживання мови завжди пов'язано з деякою ситуацією, а ці ситуації (прагматичні контексти) не є статичними, слова, в яких вони були виражені, можуть і, поза сумнівом, виступатимуть і в інших контекстах для виразу подальших значень. Мовні акти звичайно включені в потік взаємодій, що змінюються відповідно до причиново-наслідкових відносин, концепціями й іншими обмеженнями на послідовність вербального вживання. Кількість таких вживань, а значить і можливих значень, безмежна. Кожне слово тому може мати безліч значень, змістів або вживань. У принципі всі слова і твердження, в яких вони виражені, або вже є полісемантичними, або потенційно володіють невизначеною безліччю значень, завдяки розширенню, звуженню понятійного об'єму або іншим типам семантичного перенесення.

У природних мовах співвідношення між об'єктом і поняттям, як правило, виражене нечітко. Часто одне і те ж слово означає і те, й інше. Не менш часто значення слова змінюється в результаті створення ідіоматичних виразів, зміни виразного в ньому поняття, унаслідок метафоричного або метонімічного перенесення [14, 84]. У традиційній фразеології формальної логіки подібні випадки визначаються терміном “невизначеність” (*ambiguity*). Як слова, так і їх форми є дійсно нескінченно невизначеними (*infinitely ambiguous*) тому, що вони володіють нескінченною безліччю варіацій значень і вживань. Проте значення слова в мові не є аморфним, слово володіє стабільністю, організованою в концептуальні системи. Типологію їх вживання і загального, прямого значення можна описати в термінах фреймів [15], які на відміну від простих асоціацій містять основну, типову і потенційно можливу інформацію, яка асоційована з тим або іншим концептом. Інакше їх вживання було б безглузде. Слова неодноразово повторюються в різних контекстах, в яких їх стабільне, словникове значення модифікується, уточнюється і здобуває відтінки відповідно до конкретної ситуації. Концептуально, як окремі слова, так і фрейми можуть мати якусь притаманну конвенціональну природу і тому визначати і описувати те, що в даному прагматичному

контексті є характерним або типовим. Вони всі потенційно невизначені, тому що слів у мові завжди менше, ніж значень. Кожне з них пов'язане з контекстами, які визначаються правилами і мовною практикою. Вони всі універсальні і можуть застосовуватися необмежену кількість разів для виразу різних відтінків значення. У формальній логіці розглядаються виключно смислові парадигми, які зафіксовані в словниках. Проте перелік значень слів у словниках дає лише грубе наближення до їх реального вживання. Як слова, так і їх форми набувають реального значення в контекстах, що віддзеркалюють як реальні життєві обставини, так і можливості словникової комбінаторики. Тому стійкість (fixity) значень, перерахованих у словниках, є ілюзією. Спостерігається своєрідний парадокс – для того, щоб функціонувати, слово повинне володіти загальноприйнятим значенням, але в реальному вживанні його референція відрізняється від тієї, що надана в словнику. Реальне значення має персональний, особистий характер, що визначається контекстом і намірами людини, яка його вживає. Звідси і його невизначеність. Такого роду невизначеність є проявом пластичності мови і запорукою його життєздатності. Виникнення нових значень відбувається спонтанно. Намагатися класифікувати і вивчати їх наперед марно, тому що неможливо передбачити можливі напрями їх зміни і визначити тим самим їх вірогідні вживання і значення. Варіації або повні зміни в значенні слів і виразів виникають у живому мовному спілкуванні й відображають вимоги реальної практики життя. Проте потенційна багатозначність слів і виразів, притаманна природному слововживанню, насправді, не веде до неясності, або невизначеності. Оскільки в подіях і діях дуже багато рис, що є схожими або повторюються, подібними рисами наділяють і виражають їх вербальні засоби. Знання про умови і наслідки в реальному світі слугує базою формування контекстних очікувань щодо можливого значення слова. Невизначеність виникає тільки тоді, коли форма слова або контекст, у якому вона реалізується, має різні значення для різних людей. Вона виявляється і тоді, коли слова навмисно уживаються у невластивому їм значенні або коли їм додають іншої конотації. Правда, і в цьому випадку, якщо згадуються полягання, дії або події, що є частиною впорядкованих знань, сформувані контекстну кореференцію можна шляхом семантичного наповнення загальної послідовності вислову загалом.

Шиллер критично аналізував й інші випадки абстракції в концепціях формальної логіки [12, 26]. Вивчаючи когнітивні операції і пізнавальну діяльність людини, не можна не помітити, що багато фундаментально важливих понять у традиційній логіці навіть не згадуються. Такі поняття, як “розуміння, значення, контекст, істина, помилка, мета” повністю в ній відсутні. Сам перелік цих понять свідчить про те, що, не оперуючи ними, неможливо подати й описати реальний процес пізнання. Головним серед цих понять Шиллер вважав “значення”. Наука, в якій відсутнє поняття “значення, зміст”, що визначає і детермінує всі інші, іронізував Шиллер [13, 50], повинна бути визнана безглуздою (meaningless science).

Здатність носіїв мови розуміти її вирази розвинулася з “мовної інтуїції” [16], заснованої на критеріях свідомості їх значення. Люди не сприймають світ безпосередньо, вони володіють лише деякими внутрішніми репрезентативними, ментальними або ситуативними моделями, що вимагають словесної форми виразу. Моделі включають закумуляований досвід попередніх подій з тими ж або подібними обставинами, предметами, особами або явищами. Поява нової, неясної або незрозумілої інформації вимагає негайного осмислення або ототожнення з яким-небудь відомим значенням. У психології людини закладено бажання знаходити і виражати значення або приписувати значення всьому і всім. Цим вона встановлює той або інший зв'язок між речами і подіями і виявляє знання, завдяки якому вона розуміє мовні вирази, співвідносить їх з реальною картиною світу і, отже, визначає їх свідомість. Така практика відображає істотну домінуючу характеристику психології людини і постулює

її прагнення пізнати і зрозуміти світ. Людина не може примиритися з відсутністю значення, для неї все має значення тому, що в практиці її життя загально визнано, що все повинне мати значення. Люди у всьому знаходять значення і придумують усьому ім'я, назву, слово. Шиллер ставив запитання [13, 198], що конкретно означає поняття “значення”. Для того щоб відповісти на нього, він ставив інше запитання – чому взагалі люди думають. Мислення, обдумування, на перший погляд, здається абсолютно невласним людині, воно гальмує її природні поривання. Спочатку за своєю природою людина часто не роздумує, вона діє імпульсивно. Мислення виникає як реакція на якісь труднощі, перешкоду або проблему. Думка є відповіддю на щось незвичайне, викликане порушенням звичного устрою життя, вона зупиняє або принаймні відкладає дію. Людина починає думати, як їй вчинити, вона порівнює свій минулий досвід і намагається визначити, як він відрізняється або узгоджується з її безпосередньою ситуацією і передбачити, до чого вона може привести в майбутньому. Здатність людини зупинитися, подумати і, таким чином, контролювати свої природні відчуття, виникла як свого роду відповідь на вимоги життя і біологічно пов'язана з відчуттям самозбереження. Здатність думати має цінність тільки якщо і коли вона дає можливість людині використовувати її імпульсну реакцію для досягнення кращого результату. Застосовуючи свою розумову здатність, вона створює когнітивну модель, що дає змогу їй визначити соціальне і комунікативне вимірювання її конкретної ситуації. Інакше ця здатність була б шкідливою і в процесі природного відбору вона повинна була б або не розвинулася, або відмерти. Унаслідок володіння цією здатністю людина може вибрати найнадійніший спосіб дії. Успішне передбачення (successful prediction) складає мету мислення, виправдовує його існування і доводить його цінність. Якщо людина може передбачати хід подій, вона може тією або іншою мірою контролювати своє майбутнє. Для цього вона повинна приписати (ascribe) значення тому, що вона визнає за істинне і цінне. Приписування значення є найголовнішим з усіх постулатів знання, який приховувався і спотворювався, як “апріорна необхідність думки” (a priori necessity thought) [13, 53]. Шиллер вважав його необхідністю, тобто потребою, але не думки, а життя. Як головну мотивацію успішного передбачення він визнавав біологічну функцію. На його думку, в ній полягає *raison d'être* [13, 196] мислення, розуму, рефлексії і розуміння. Приписування значення є однією з найголовніших передумов теорії пізнання. Теза про те, що події і речі повинні мати значення (events shall mean), передує, як логічно, так і хронологічно, проблемі того, що конкретно вони означають. Усі фундаментальні закони формальної логіки мають похідне і підлегле значення порівняно з цією вірою людини в її здатність знайти значення і зміст у тому, що її оточує і, таким чином, зрозуміти своє життя.

Формальна логіка, оперуючи фіксованим, словниковим значенням, ігнорує реальне значення. Живе, реальне значення виявляється в певній ситуації, воно завжди має особистий характер тому, що воно виражає те, що людина хотіла повідомити, вживаючи ці слова для передачі значення і значення своєї думки. Людина завжди вибирає свої слова для цього. Її вибір залежить як від її наміру, загальної культури, так і від її психологічного складу. Спочатку, по суті, значення слова не є чимось об'єктивним, хоча його приписують предметам і подіям. Це не річ (thing) і не відношення між речами. Воно не представляє нічого, що могло б зберегтися в світі, якби зникли носії мови, в якій це значення реалізувалося. У цьому значенні і в цих межах воно є суб'єктивним, особистим, персональним. Воно виникає й існує в певній природній мові і є результатом досвіду (experience) його носіїв. У ньому відображаються особливості сприйняття картини світу, що відповідає їх концептуальній системі і цілям, які визначають їх буття. Проте у формальній логіці значення не описується як розумовий процес (mental process). Значення є не стільки подією (happening) в розумі людини, скільки реакцією розуму на те, що відбувається в

світі, і позицією (attitude) [13, 65], яка будується стосовно потенційних об'єктів думки і модифікується у міру того, як їм приписується значення.

Значення не можна ототожнювати з якою-небудь формою виразу. Воно значно глибше. У багатьох випадках воно не залежить від конкретних слів, які вимовляє людина. Погляд, кивок, зітхання часто значать набагато більше, ніж загальновизнані значення слів. Слід також відзначити, що навіть у тих випадках, коли значення успішно виражено, в ньому міститься набагато більше інформації, ніж у тих словах, якими воно передається. Як правило, у вербальному значенні міститься тільки частина всього досвіду людини і саме тільки та частина, яку вона вважає за необхідне повідомити. Сам факт того, що значення було виражено, озвучено, передано доводить наскільки воно краще і більш важливе, ніж інші значення, що залишилися невисловленими. Значення, таким чином, нерозривно пов'язано з пізнавальною діяльністю, пронизує її і ґрунтується на думках людини про цінність і вибір (value-judgment and selection).

Об'єктивно значення є загальним, універсальним і неминучим фактом. Значення, з одного боку, пов'язано з минулим, а з іншого – стосується майбутнього. Якщо не визнати цього, неможливо в думках уявити майбутнє, як неможливо б було пояснити теперішній час з позицій минулого і адаптуватися в реальному світі. Значення постійно присутнє в досвіді людини, воно додає значення і краси її буттю, складаючи постулат життя і незамінний інструмент для його усвідомлення. Для людини все в світі має значення або повинне його мати. Теоретично, вважав Шиллер, немає розумних причин для такого переконання. Воно створене людиною і продиктовано її інтересами і тому є необхідністю її життя, а не потребою і браком її мислення [17].

Ці міркування приводили Шиллера до думки про те, що головна помилка формальних теорій логіки, яку не можна пробачити, полягає в тому, що в ній думки, значення і зміст абстрагуються від ситуації, в якій вони сформувалися. Звідси і необґрунтована інтерпретація невизначеності вербального значення. Хоча значення за характером і природою повинно бути об'єктивним, за своїм походженням і вживанням воно є суб'єктивним і має глибоко психологічний аспект. Це свого роду життєвий досвід. Шиллер вважав, що поняття “невизначеність” стосується не значення слова, а невизначеної кількості варіацій його значень і контекстів вживання і свідчить про пластичність мови. Абсолютизація форми є результатом помилковості загального методологічного рішення про співвідношення думки, мови і реальності. У структурі вербального виразу виділяються різні рівні формального аналізу природної мови – глибинний (базисний, логічний, семантичний) і поверховий (структурний, власне граматичний, морфологічний чи синтаксичний). У формальній логіці це розмежування не враховується, що і стало предметом критики в міркуваннях Шиллера. Він писав, що невизнані в логіці думки значення, в яких міститься внутрішня суперечність, можливо, є результатом відсутності достатнього бажання з'ясувати їх істинне значення. Але відсутність значення через те, що його навмисно не шукають або не помічають, є фатальною помилкою, що підриває всю структуру логічних побудов. Тому він вважав, що у філософських і логічних дослідженнях слід відмовитися від формалізму і абстракцій у описі співвідношення між ситуацією і значенням. Стосовно співвідношення думки, мови і реальності категорії аналізу повинні мати статус семантичних операцій, а не формальних абстракцій.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. *Wittgenstein L. Tractatus Logico – Philosophicus.* – Lnd., 1922.
2. *Wittgenstein L. Philosophical Investigations.* – Oxford, 1953, par. 23.
3. *Habermas J. Theory Communicative Action.* – 1984.
4. *Grimmins M. Philosophy Language.* – Lnd., 2006.
5. *Chomsky N. Reflections on Language.* – N-Y., 1975.

6. *Slobin Dan I.* Psycholinguistics. – Berkeley Univ. Press, 1971.
7. Ця проблема стала домінуючою в лінгвістиці і філософії тільки через багато років після появи робіт Ф.К.С. Шиллера.
8. *Pierce C.S.* How to Make Our Ideas Clear. – Cambridge Mass., 1931.
9. *Дайк Т.А. ван.* Язык, Познание, коммуникация. – М., 1989.
10. *Schiller F.C.S.* Formal Logic, a Scientific and Social Problem. – Lnd., 1912.
11. *Schiller F.C.S.* Logic for Use, an Introduction into the Voluntarist Theory of Knowledge. – Lnd., 1929.
12. *Schiller F.C.S.* Formal Logic. – Lnd., 1931.
13. *Schiller F.C.S.* Logic for Use. – N-Y., 1930.
14. *Gottlob Frege.* Conceptual Notations and Related Articles. – Lnd., 1972.
15. *Marvin Minsky.* A Framework for Representing Knowledge. – 1975.
16. *Quine W.* Philosophy Logic. – N-Y., 1970.
17. *Schiller F.C.S.* Must Philosophers Disagree& and other essays in popular philosophy. – Lnd., 1934.